

בארה של תורה

מאת הרב ראובן גולן מח"ס רינונה של תורה ♦ יו"ל ע"י כולל שערים המצויינים ש"י מוסדות דרכי תורה רחובות

כתובת המערכת:

מודיעין עילית

מסילת יוסף 3/10

טל' - 08-9744220

דוא"ל לרשימת תפוצה:

rg5740@gmail.com

גליון 129 אלול תשע"ה

העלון מוקדש לעילוי נשמת מוזלי בת חונה כהן ע"ה ע"י ר' יחזקאל כהן הי"ו

פרשת כי תצא

בן בכור? קבל פיצוי בירושה על "מכת בכורות" החינוכית שלך

האדם בוחר לפני לידתו האם יהיה יפה או מכוער, וכן גבוה או נמוך

לדת לו פי שנים בכל אשר ימצא לו, כי הוא ראשית אוננו" (כא, יז)

"וראית בשביה אשת יפת תואר וחשקת בה" (כא, ב)

הנה ידועה חקירת האחרונים האם החלק הנוסף שמקבל הבכור בירושה הוא מתנה מהאב או מהאחים. כי לפי פשוטו של מקרא הוא מתנה מהאב, שכן נאמר "כי את הבכור בן השנואה יכיר לתת לו פי שנים בכל אשר ימצא לו, כי הוא ראשית אוננו, לו משפט הבכורה". וכן מבואר בקצות החושן (סי' רע"ח ס"ק יג') שמתנת האב הוא. אולם דעת ה^{נתיבות המשפט} (סי' רע"ח ס"ק ט') שמתנת האחים היא, שחייבתם התורה לתת שני חלקים מהירושה לאח הבכור, וכן כתב החתם סופר (תשובה, חו"מ סי' קמט') "התורה הטילה על האחים לתת לו מתנה מנכסי אביהם". וכבר האריכו בזה האחרונים ותלו בחקירה זו כמה וכמה מחלוקות בראשונים בענין ירושת הבכור.

ושמעתי ביאר נפלא מידידי הרה"ג נחמיה שינברגר שליט"א נו"נ בישיבת מאור התלמוד ומח"ס 'מנחת חן', שטעם הדעה שמתנת האב היא יתבאר לאור דברי רבינו מאיר שמחה ב'משך חכמה' (שמות ד, כב) על הפסוק 'בני בכורי ישראל', שישראל נקראו בכורו של הקב"ה, כי בן בכור נוטל פי שנים בירושת האב מפני שהוא עשה אותו לאבא, וכן ישראל עשו כביכול להשי"ת לאב לעולם, שהם הכירו השגחתו ויחודו בתבל. ולפי זה ודאי שמתנה מן האב היא.

אמנם 'העולם' אומרים שהבכור מקבל חלק נוסף, בתורת 'פיצוי' על הטעויות והכשלים שעשו הוריו בחינוכו, מכיון שלא היו מנוסים עדיין די הצורך בחינוך הבנים. אך את שאר האחים ידעו כבר לחנך טוב יותר 'בזכות' האח והבן הראשון. ולפי הסבר זה בודאי שהחלק הנוסף שמקבל הבכור הוא מתנה מהאחים על כך שמחמתו נחסכו מהם מהמורות ושגיאות חינוכיות. נויש להוסיף לזה את דברי הגאון רבי יהונתן אייבשיץ בספר 'אהבת יהונתן' בפרשתנו (כג, ג) "כי אחים גדולים מסייעים לבאים אחריהם, ולכן אמרו שצריך לכבד את אחיו הגדול". ויתכן שאף האמור לעיל הוא חלק מהעזרה האמורה כאן.

ב. תופעה זו של חוסר הבשלות ההורית בחינוך הבן הבכור נקראת בפי העולם 'מכת בכורות', והיא מתבטאת בין היתר ברף הדרישות הגבוה שמציבים לו הוריו, אשר מתאכזבים רבות כשרואים שבנם אינו עומד בציפיות אלו, ואינם שמים לב שאין הוא מסוגל לכך כלל. וכן מתבטאת היא בפניוק הרב שהבכור מקבל (וכבר רמזו במדרש (שמו"ר א, א) על תוצאותיו של פינוק זה, ולימדונו אל אלו מחוות עלול הבכור להגיע מרוב פינוק עד שחושב שהכל מגיע לו, עיי"ש בדבריהם).

ובראיון מרתק שהעניק המחנך הנודע הרה"ג משה קלצקין שליט"א מייסד שיטת 'זכרו' ומפקח חינוכי בעל שם (מוסף שבי"ק פר' בא תשס"ט גליון 19) הרחיב את היריעה בענין חינוך הבן הבכור: "אם אדם יתיר לעצמו לשגות בחינוך בנו בכורו על סמך התירוץ של 'מכת בכורות', זה יהיה עצוב מאוד. אך מה אעשה שאני שומע אנשים שעושים שימוש בזה. יותר מפעם אחת שמעתי אבא שמתבטא "מה לעשות? הרי זה הבן הבכור שלי!". ואני שואל: מה זאת אומר? האם אין לנו בחירה? הבה נעמיד את הדברים בפרופורציה הנכונה: נכון, רגילים לומר שעם הבן הראשון שגויים יותר, אך מכאן ועד "הכל יותר לך" המרחק רב מאוד. אסור לשגות בחינוך לא עם הראשון ולא עם אף אחד מהילדים. אלא מאי? בחינוך הילד הראשון אין עדיין ניסיון, ולפיכך באמת צריכים להתעניין יותר בנושא, ולקרוא ספרים שעוסקים בנושאי חינוך וכדו'".

"הנה לכל אדם יש יצר הרע, וכאשר מציב הוא לעצמו מטרת לוקח בחשבון שיש כאן יצר הרע שינסה למנוע זאת ממנו והוא נערך בהתאם. מה שאין כן כאשר אדם מציב מטרת ביחס לבנו הרי אין לו את היצר הרע שיש לילד! לבין ואמנם ישנם אנשים שיודעים להפריד בין הרצון שהוא בבטיסו טהור, לבין המציאות. אך ישנם שלא מצליחים להפריד... וכאן עלולות לצוץ בעיות. לפעמים מציבים בפני הילד רף דרישות גבוה. סטנדרט זה אינו גבוה כלל ביחס

בספרי (פיסקא ריא') דרשו "יפת תואר. אין לי אלא בזמן שהיא נאה, מנין אפילו כעורה? תלמוד לומר וחשקת בה, אף על פי שאינה יפת תואר". וכן דרשו במסכת קידושין (כב, א) "וחשקת- אף על פי שאינה נאה", ופירש"י "בחשקו תלה הכתוב ואפילו אינה נאה" נכתב המלבי"ם, "החשק הוא בלא טעם, שלפעמים יחשק בכעורה ובעלת מום, ואמרו שהחשק אין לו עינים".

והקשה האור החיים הקד' "וזה מן התימה, למה יאמר יפת תואר ויצטרך לרבות כעורה, היה לו לומר וראית "אשת" ולא יכתוב לא יפת תואר ולא וחשקת?". והאבן עזרא נשמר מקושיא זו, ופירש "יפת תואר- בעיניו", כלומר ש"יפת תואר" שהזכיר הכתוב אינה דוקא אשה יפת מראה אלא אף כעורה, כיון שמכל מקום מוצאת היא חן בעיניו. ויתכן שלכן נאמר "יפת תואר" בכתוב חסר, ללמד שלפי האמת אין תוארה נאה אלא רק בעיניו.

ב. והגרא"א בפירושו למשלי (לא, ל) ביאר בדרך זו את הפסוק "שקר החן והבל היופי, אשה יראת ה' היא תתהלל". כי לכאורה יש להבין מה ההבדל בין חן ליופי, ובין שקר להבל? אלא ש"חן" נאמר על דבר שמצא חן בעיני האדם למרות שלפי האמת איננו יפה, וכמו שאמרו (סוטה מז, א) "חן מקום על יושביו, חן אשה על בעלה", "חן מקום על יושביו- ואפילו הוא רע נראה להם טוב. חן האשה תמיד על בעלה, ואפילו היא מכוערת נושאת חן בעיניו". ולכן נאמר "שקר החן", כי החן איננו יופי אמיתי, ומה שאיננו אמת הוא שקר. אך "יופי" הוא דבר שיפה באמת, ועליו אי אפשר לומר "שקר", ואף על פי כן לימדנו שלמה המלך ש"הבל היופי", כלומר שיופי ללא יראת שמים הוא שווא והבל, ואין שבח אלא ל"אשה יראת ה' היא תתהלל".

ג. וזאת למודעי כי חן זה הוא הסימן לכך שזהו זיווג האמיתי של האדם, וכפי שכתב ר' צדוק הכהן מלובלין ב'דברי סופרים' (אות ג'), "כל הקנינים של האדם שייכים לו בשורשו, וכמו שאמרו (סוטה ב, א) שמכריון קודם היצירה בת פלוני לפלוני וכן שדה פלונית לפלוני. ועל כך אמרו חן אשה על בעלה, וכן מקח על מקחו, שזהו הסימן שהוא זיווג ומקח השייך לו, כאשר יש לו חן בעיניו והוא חושק בו דוקא. ועל כן אין טעם בחשק ורצון נכלומר שאי אפשר להבין מדוע אדם בוחר בדבר שבעיני אחרים אינו מוצא חן כל כך), כי אדם חושק בשייך לו ויש לו חן בעיניו יותר מדבר אחר המשובח ממנו".

ד. ויש בנותן צדק בענין זה של כיעור יופי את דבריו הפלאיים של המקובל רבי אברהם אזולאי [סבו של מרן החיד"א] בעל היחסד לאברהם (מעין רביעי נהר יא'), שהאדם בעצמו בוחר לפני לידתו האם יהיה יפה או מכוער, וזו לשונו, "בשעת יצירת הולד אומר הקב"ה למלאך הממונה על אוצר הצלמים להוליך לשם את הנפש, כדי שתבחר לה צלם כרצונה, ארוך או קצר, שלם או בעל מום, חלש או גיבור, יפה או מכוער וכיוצא בו. ואומר לה, דעי שהעולם שאת הולכת בה נקרא חיי עשה, ואחר התחיה נקרא חיי עולם, וכל מי שהוא ארוך מבני דורו יהיה היותר קצר מבני דורו אחר התחיה. וכן בענין עני ושחיה חלש או גיבור, יפה ומכוער וכל כיוצא בזה. והבחינה נתונה בידו יש מי שבוחר במקום ולא במאוחר (היינו שבוחר להיות עשיר או יפה בעולם הזה ולא בעולם הבא), ויש מי שבוחר במאוחר שהוא זמן ארוך, ויש מי שאין דעתו לבחור אלא להיות בינוני במקום ובמאוחר. ולפי זה אין שום אדם יכול להתרעם מבוואו למה חבירו יפה והוא מכוער וכיוצא בזה, כי הכל תלוי בבחירתו". ועיין שם שהאריך עוד בזה בראיות ודברים נפלאים.

והיש לעיין כיצד דברי היחסד לאברהם 'עולים בקנה אחד עם דברי הגמי' במס' נדה (טז, ב) שהקב"ה הוא שקובע האם הולד יהיה עשיר או עני וכן את שאר העינים, ולא האדם עצמו].

רחל בת מרים רוקח ע"ה
רהמונה בת רחל שמואל ע"ה
בנימין בן סעדיה גדסי ז"ל

שולמית בת יוסף כבתי ע"ה
יצחק בן רחל מזרחי ז"ל
פמלה בת אידית יעקב ע"ה

לע"ה ר' בנימין בן סלחה ז"ל ♦ סרה בת רחמה ע"ה
ר' שלמה בן טאוס ז"ל ♦ נאוה בת תאניה ע"ה
אהרן בן יהיא ז"ל ♦ רחל בת סאלחה ע"ה
עביה בת סרה ע"ה

לרמה בה מצוי האב כיום, אך ביחס להיכן שהילד ממוקם הן גבוהות מידי. וכאשר הציפיות מהילד לא מתממשות האב מתאכזב ואף עלול לכעוס. הוא לא מרוצה מהמצב שהרי לפי תפיסתו הן של הדין והן של ההלכה. כאשר מצויים ציפיות לא ריאליות עלולים להתאכזב. יש לאתר את הסטנדרט המציאותי בו יוכל הילד הבכור לעלות ולהתעלות.

השל"ה הקדוש – על "ידי נשים רחמניות בשלו לדיהן" ופינוק יתר...

"כי יהיה לאיש בן סורר ומורה" (כא, יח)

בספר 'טעמא דקרא' העיר מרן הגאון רבי חיים קניבסקי שליט"א, שכאן נאמר "מורה" בכתוב מלא, ולהלן (פס' כ') נאמר "בננו זה סורר ומורה", בכתוב חסר. ותירץ, שהפסוק דלהלן נאמר בדברי ההורים אל זקני העיר, ודרך ההורים להקטין תמיד חטא בניהם, כי בעיניהם חטאו של הן פעוט יותר ממה שהוא באמת, מחמת אהבתם אותו, ולכן נאמר "מורה" בכתוב חסר. [וצריך ביאור, שהרי ההורים עצמם מביאים אותו לבית הדין (שכן אם אחד מהם אינו רוצה, אין ממתים את בנם) וזה מעיד שהינם מבינים את חומרת המעשים של בנם. וי"ל].

ב. ומדברי השל"ה הקדוש למדנו שמי שלוקה בזה בעיקר היא האמא, שמסתירה ומכסה על מעשי בנה מרוב אהבתה אליו, וכפי שכתב בשער האותיות (אות ד' דרך ארץ ז'), "הנשים מצוות על הוכחת בניהם יותר מהאב, שהם מצוות יותר בבית. ויען כי טבע הנשים רך, לכן החיוב מוטל עליהן ללבוש כלי גבר, להיות לה אביר לב להוכיחו בשבת מוסר עד שישור מדרך הרע וילך בדרך הטוב והישר. ודרך רמוז אני אומר "ידי נשים רחמניות בשלו לדיהן" (איכה ד, י), שאותן הנשים שמרחמות על ילדיהן מבלי להדריכם בשבת מוסר, הם 'מבשלות' אותם, כלומר ממתות אותם, כי אם יעלימו עין ממעשי הילד ויניחוהו בלא מוסר והכונה כיצד יגדל לתורה ויראת שמים, וחיים בלי תורה ויראה כמיתה הם חשובים.

וכן מצינו אצל אדוניה בנו של דוד המלך שרצה למלך אחריו, ואמר הנביא (מ"א א, ו) "ולא עצבו אביו מימיו לאמור מדוע ככה עשית", ופירש האלשיך "מי שלא לימד את בנו בקטנותו ולא הוכיחו, כשגדל אינו יכול לו".

הגאון רבי חיים עוזר העיד שרבינו יוסף חיים מבבל הוא גדול הדור ולא אחד מרבני אשכנז

"לא תחרוש בשור ובחמור יחדיו" (כב, י)

בערב שבת זו חל יום פטירתו של רבינו יוסף חיים זיע"א אשר ידוע בכינויו- ה'בן איש חי'. ולהלן נביא פנינת מוסר יקרה שכתב בספר דרושים על התורה שאף הוא נקרא בשם 'בן איש חי'. וזו לשונו, "יש אדם שדרכו לעשות פשרה בין יצר הטוב ליצר הרע, ופוסח על שתי הסעיפים. וכמו שכתב הרב שער הצדק ז"ל, באחד השפחות והתעב והיה אוכל כל ימיו מאכלות אסורות נבילות ותרופות, ורק ביום כיפור היה אוכל מאכל היתר לעשות פשרה בין שני היצרים. ליצר הטוב יאמר, ראה אני עושה רצונך שתזוהרני בכל יום לבלתי אכול מאכל אסור, והנה היום איני אוכל אלא מאכל היתר ולא יבוא בפי בשר פיגול. וליצר הרע אמר, ראה הנני עושה רצונך לפרוץ גדר ולאכול ביום כיפור".

"ופשרה כזו מצויה הרבה אצל האדם בכמה עניינים. כגון שהיצר הטוב אומר לו שילך לבית הכנסת להתפלל, והיצר הרע אומר לו שלא ילך. והוא הולך לבית הכנסת ומתפלל חצי תפילה והבבלעה ומדבר בחזרת הש"ץ, ואומר ליצר הטוב, הרי עשיתי רצונך, שבאתי לבית הכנסת ולבשתי ציצית והתפללתי, וליצר הרע אומר, עשיתי רצונך, שחטאתי בכמה עונות בתוך בית הכנסת. והמשכיל יבין כי בעל פשרות זה עונושו יותר חמור מן ההולך אחי עצת היצר הרע לגמרי, כי זה שהוא מערב מצוה בעבירה נותן כח לסט"א לשלוט יותר".

"וזהו לא תחרוש בשור וחמור יחדיו, כי השור שהוא מין טהור רומז ליצר הטוב, והחמור כיצר הרע שהוא מין טמא, והזהירה התורה שלא יחבר האדם בין שניהם ויעשה פשרה בדבריהם, כי זה גרוע יותר ממי שעושה הרע לבדו".

ב. והואיל והזכרנו את הצדיק נספר בשבחו, וכפי שהביא בספר 'אביר הרועים' (ח"ב עמ' 263) מעשה שסיפר הרה"צ רבי מרדכי צוקרמן זצ"ל, שהיה שקדן כל ימיו בתורה ומפורסם בחסידותו וצדקותו, וממקורבי מנהיג הדור הגאון רבי חיים עוזר גרוזינסקי בעל ה'אחיעזר'. שפעם אחת דיברו לפני

הגאון רבי חיים עוזר בענין מי הוא גדול הדור, ושיערו המדברים כי בודאי הוא אחד מגאוני ליטא או פולין, ואז אמר להם הגר"ע, "וכי סבורים אתם כי גדול הדור הוא אחד מאלו שהזכרתם, לא כן הדבר, גדול הדור הוא רב הנמצא בבבל, ושמו רבי יוסף חיים!".

ומעשה בסבו של מרן הגר"ש אלישיב, המקובל האלקי רבי שלמה אלישיב זצ"ל שהיה גדול בחכמת הקבלה עד שגדולי ירושלים חתו מפניו, שהוציא לאור את ספרו הנודע 'לשם שבו ואחלמה', ושלחו לבבל אל רבינו יוסף חיים. הגר"ח השיבו בדברי שבח רבים שהיה בעל ה'לשם' משתבח בהם יותר מדברי שאר רבני הדור. רבינו הגר"ח אף הורה לתלמידיו ללבוש בגדי שבת וללכת לירושלים להקביל את פני הרב המחבר. וכשנודע הדבר לרבי שלמה אלישיב אמר שאם היה יודע עד כמה הגר"ח מחשיב את ספרו היה מוציא חלק נוסף של הספר. ללמדך עד היכן הגיעה הערכתם הרבה של גדולי אשכנז לרבינו.

מופת – הגר"ח קניבסקי שלח בטעות את המקור במכילתא לזוג שעמדו להתגרש...

"וכתב לה ספר כריתות וגו', והלכה והיתה לאיש אחר" (כד, א-ב)

בבטאון 'קול ברמה' (גליון 305) הובא מעשה ברב שהגיע אליו מכתב ובו שאלה בענין שידוך. הרב בדק את הענין וסבר שהשידוך אינו טוב והשיב בשלילה. כמו כן הגיעה אליו שאלה בענין עסק מסוים והרב השיב 'ברכה והצלחה'. והנה במקום להכניס למעטפה של השאלה בענין השידוך את התשובה השלילית הכניס לשם את התשובה 'ברכה והצלחה'. השליח לקח את המעטפה ושלשה לתניבת הדואר, ולאחר מכן כשהרב רצה להכניס למעטפה של השאלה בענין העסק את התשובה 'ברכה והצלחה', ראה שבטעות הכניסה למעטפת השידוך. הוא לא זכר מי שלח לו את השאלה, וכעת את הנעשה אין להשיב, ורק התפלל שלא תצא תקלה מתחת ידו.

לאחר כמה שנים באו אליו זוג עם כמה ילדים לקבל את ברכתו, וסיפרו לו, שכשעמדו לגמור את השידוך הורי החתן מאד לא רצו את השידוך מכמה טעמים, וכמעט שהשידוך התבטל, ברגע האחרון יעצו להם לשלוח את השאלה לרב, והרב השיב 'ברכה והצלחה', וכתוצאה מכך השידוך נגמר, אנהנו נישאנו בשעה טובה, ובי"ה אנחנו מאד מרוצים, והכל תודות לברכת הרב. הרב נתמלא שמחה על שלא יצאה תקלה מתחת ידו, ומאידך הסתפק האם עליו להודיע להם שאין התורה מגיעה לו, שהרי הוא באמת רצה לנטול, והקבי"ה הוא שסובב את הדברים, או שמא יכול לשתוק ואינו צריך להודיע להם על טעותו.

והגאון הרב יצחק זילברשטיין שליט"א השיב שהרב אינו צריך להודיע שאירעה לו טעות, כי זוהי סיעתא דשמיא שלו, שכיון שהוא ירא שמים ומעשיו לשם שמים הקבי"ה שומר אותו שלא תארע תקלה על ידו. וידוע שלחכם ירא שמים, העונה על שאלות למעשה, יש סיעתא דשמיא מיוחדת, כמבואר בכתובות (ס, ב) [וגם אם נתנו לו סכום כסף עבור הברכה מותר לו לקחתו, כי הכל היה בזכות הסיעתא דשמיא שלו].

והוסיף עוד, "סיפר לי גיסי הגר"ח קניבסקי שליט"א, שנשלחו אליו שני מכתבים, אחד ביקש לברר על מקור של מימרא מסויימת בחז"ל, ואחד שזווגו עם אשתו לא עלה כל כך יפה, ושאלתו אם ימשיך לחיות עם אשתו או לגרשה. והנה התחלפו לו המכתבים, ולזה ששאל בענין הגירושין שלח את המקור של המכילתא, הלה הגיע לאחר כמה ימים אל גיסי שליט"א ואמר לו, אני שלחתי מכתב בענין הגירושין, והרב שלח לי מקור במכילתא ואכן עינתני שם, ויצא לי שלא לגרשה, ובעזרת השי"ת אשתדל להמשיך לחיות עמה.

הסתפק גיסי שליט"א אם היה צריך להודיע לו שהתכוון להשיבו לגרשה, ורק בטעות שלח לו את מקור המכילתא, או שמא כיון שמה' יצא הדבר אין צריך לומר לו הדבר. ונראה שזה סיעתא דשמיא, וראיה לכך במעל הפלאה שכתב תשובה ארוכה בענין הגט של קליאו להיתר, ובמקום לפור החול ליישב, טעה ושפך דיו, וראה בכך סיעתא דשמיא, ולא שלח מכתב שני, ולאחר מכן נתברר שמה' יצא הדבר שבזכות זה נהיה אב"ד פרנקפורט. וגיסי שליט"א הסכים לכך.

וכן בשו"ת חתם סופר (אבה"ע ח"א סי' פ') האריך בתשובת היתר עגונה, ובסוף כתב שכיון שכל דברי ההיתר כבר עלו ברעיונו מהשעה הראשונה שנשאל בזה, ומהשמים עכבוהו בכתובת התשובה יותר מעשרה שבועות, ואז התחיל לכתוב מעט, ושוב הקיפוהו טרדות רבות ונתעכבה השלמת התשובה עשרה ימים, וכן כמה פעמים, על כן בודאי יש דברים בגו ואין סיעתא דשמיא בכתובת ההיתר, ולכן קיבל על עצמו שלא יסמכו עליו להיתר בענין זה".

שיחות הרב ראובן גולן, בעמדות 'קול הלשון', ובטל' 03-6171001 [הקט 1-1-2-48-1-1], או באתר 'קול הלשון'.

לתגובות והערות על העלון, או הצטרפות לרשימת התפוצה שלחו הודעה ל- rg5740@gmail.com

לעיני סוליקה בת רחל חייבי ע"ה ♦ אילנה בת גילה ישראל ע"ה ♦ מאיר בן אספרונס סלה ז"ל ♦ שרה זהרה בת דוד גדסי ע"ה

ליאון יהודה בן מרים בת ז"ל
באטה בת הילדה ע"ה עיי רוזין

טניה בת פנחס הויכבר ע"ה
שמעון בן מרים בן זקן ז"ל
סביחה אילנה בת רחל רשל שרעבי ע"ה

ינון בן פנינה אלזני ז"ל
שלום בן חממה אהרוני ז"ל
יעקב בן חנני רזיאל ז"ל